

## РЕЦЕНЗІЯ

**доктора психологічних наук, професора Мозгової Галини Петрівни  
на дисертацію Князева Владислава Михайловича «Психологічний супровід  
дітей з проявами розладу дефіциту уваги та гіперактивністю», представлену  
на здобуття наукового ступеня  
доктора філософії у галузі психології за спеціальністю 053 Психологія**

Найпоширенішими видами захворювань є резидуально-неврологічні (прикордонні психічні) розлади дитячого віку, до яких, крім неврозів, заїкуватості, тикозних розладів, енурезу, належить синдром дефіциту уваги та гіперактивності (СДУГ).

Останнім часом проявляється тенденція кількості гіперактивних дітей, що катастрофічно зростає. Щорічно ця цифра збільшується в геометричній прогресії, що виявляється у поведінкових особливостях: мимовільність, неуважність, відволікання та ін.

Важливо наголосити на тому, що дефіцит уваги та гіперактивність негативно впливають на внутрішньосімейні взаємини, навчання, поведінкову сферу, комунікації з оточуючими людьми. Усі перелічені чинники найчастіше є підставою для прояву шкільної дезадаптації. Недостатня увага до таких дітей з боку педагогів можуть мати тяжкі наслідки для дитини та її сім'ї.

Нейрофізіологи говорять про те, що проблема виражається не в дефіциті уваги, а в дезорганізації та невмінні керувати власною поведінкою. У зв'язку з цим нарастають нервово-психічні відхилення та порушення поведінки у дітей.

Перші клінічні прояви резидуально-неврологічних розладів виникають у ранньому дитячому віці, коли лікувальні заходи можуть бути найвчаснішими та найефективнішими. Оцінка динаміки того чи іншого болючого симптому, аналіз причин його виникнення, а також з'ясування взаємозв'язку індивідуально-типологічних особливостей дитини з психопатологічними проявами повинні бути ключем для точної діагностики

Протягом багатьох років психологи та лікарі намагалися відшукати сучасні способи діагностики та корекції поведінки таких дітей, проте проблема викликає складність медико-психологічної взаємодії з гіперактивними дітьми. Значну роль у сучасному соціумі набуває проблема саме психологічного супроводу дітей з синдромом дефіциту уваги та гіперактивності, а саме розробки комплексної технології психологічної допомоги дітям, які страждають на дані розлади та їхнім батькам.

Тому дисертаційне дослідження Князева Владислава Михайловича, яке присвячено, теоретичному обґрунтуванню й експериментальному вивченню проблеми психологічного супроводу дітей з проявами розладу дефіциту уваги та гіперактивністю є цікавим та доцільним.

Автор докладно аналізує широке коло літературних джерел, як вітчизняних, так і міжнародних, висвітлюючи різні аспекти дисертаційного дослідження.

Сформовано уявлення про розлад дефіциту уваги та гіперактивності, як такий, що характеризується наявністю низкою специфічних симптоматичних проявів, а зокрема імпульсивністю, підвищеною руховою активністю та порушеннями у розвитку уваги, а також високим ступенем коморбідності до інших розладів, що проявляють себе у дитячому віці.

У дисертаційному дослідженні визначено основні групи чинників, особливості впливу яких на дітей з розладом дефіциту уваги та гіперактивності повинно вивчатися та враховуватися при розробці програми психологічного супроводу дітей. Усі чинники було розділено на три основні групи: нейропсихологічні чинників, що відображають специфіку функціонування мозку дітей з РДУГ, соціально-психологічні чинники, до яких було віднесено різні аспекти дитяче-батьківської взаємодії та інтрапсихічні чинники. Останні було розділено на дві групи: інтрапсихічні чинники розвитку когнітивних функцій та

формування індивідуальних диспозицій та інтрапсихічні чинники формування емоційно-ціннісного та мотиваційного аспектів психіки.

При цьому слід відзначити, що у багатьох випадках ці групи чинників розглядаються окремо, без врахування специфіки двобічних зв'язків, що призводять до формування комплексної системи патологізації стану дитини. Не достатньо уваги також приділяється зв'язку окремих аспектів, якісних проявів кожної групи чинників в контексті цієї системи зв'язків.

Тому, дуже важливим є акцентування уваги автором на особливості впливу різних груп чинників та прояви розладу дефіциту уваги та гіперактивності в контексті процесу індивідуального розвитку дитини.

Реалізуючи завдання дисертаційного дослідження, було підібрано батарею методик, які дозволили встановити особливості впливу різних груп чинників та їх зв'язків в контексте їх впливу на дітей із різними підтипами РДУГ.

Було виявлено зв'язок між даними електроенцефалографії та показниками РДУГ. Для кожної підгрупи було виявлено не тільки домінуючі типи ЕЕГ, але й ті особливості біоелектричної активності мозку, що не є притаманними дітям у кожній з підгруп. І, це є цікавою родзинкою дослідження.

На підставі аналізу наукових джерел та результатів досліджень основних проявів розладу дефіциту уваги та гіперактивності у дитячому віці, було виділено основні підгрупи дітей: *діти із проблемами гіперактивності та імпульсивності, діти із порушенням уваги, діти із комбінованою формою, діти із проблемами соціальної адаптації.*

Автором обґрунтовано специфіку розробки програми психологічного супроводу дітей з розладом дефіциту уваги та гіперактивності, як взаємопов'язаної системи стратегій, прийомів та методів, що будується за єдиній системній моделі розвитку даного розладу у дитячому віці, що і обумовлює ефективність при її подальшому впровадженні.

Було окреслено основні завдання програми психологічного супроводу: індивідуалізація корекційно-розвивальна роботи із дітьми; зменшення інтенсивності основних проявів розладу дефіциту уваги та гіперактивності. покращення взаємодії між батьками та дітьми; надання інструментів психоемоційної підтримки батькам дітей з РДУГ, надання загальної інформаційної підтримки батькам дітей.

Аналіз результатів реалізації диференційованої програми психологічного супроводу дітей з розладом дефіциту уваги та гіперактивністю, дозволяв виявити її ефективність відносно зниження інтенсивності основних проявів розладу у дітей з різних підгруп, а також покращення показників дитяче-батьківської взаємодії та психоемоційного стану батьків.

Результати дослідження були апробовані на численних наукових заходах, що свідчить про визнання наукової спільнотою та актуальність досліджуваної тематики.

У цілому результати дисертаційного дослідження викладені чітко і послідовно, що свідчить про досягнення поставленої мети та успішне розв'язання висунутих завдань дослідження. На основі аналізу дисертації можна зробити висновок, що виконана робота є завершеним, самостійним дослідженням, яке характеризується науковою новизною і має теоретичне та практичне значення.

Публікації автора (фахові статті та матеріали наукових конференцій), повністю відповідають тематиці дисертаційної роботи та розкривають її основний зміст.

Проте, поряд з безперечними позитивними здобутками та науковими досягненнями роботи, вважаємо за необхідне висловити деякі побажання:

1. Як свідчать дослідники, перші клінічні прояви резидуально-неврологічних розладів виникають у ранньому дитячому віці, коли лікувальні заходи можуть бути найвчаснішими та найефективнішими. Тому, при відборі

пацієнтів із СДУГ перевага в першу чергу має надаватися хворим молодшого віку (3-6 років), оскільки вони успішніше піддаються лікуванню в короткі терміни, а несвоєчасне лікування їх може будь-якої миті викликати різні ускладнення, у тому числі соціальну дезадаптацію. Отже, було б доцільно у майбутніх дослідженнях провести констатувальний експеримент для більшої вибірки учасників з залученням дітей 3-6 років;

2. Також, було б важливим, в майбутньому, визначення нейрофізіологічних маркерів формування РДУГ з проведенням дослідження функціонального стану головного мозку за допомогою визначення біоелектричної активності головного мозку із застосуванням спектрально-топографічного аналізу основних ритмів ЕЕГ та побудовою мап її спектральної потужності. Це важливо тому, що в основі патогенезу СДУГ та інших резидуально-неврологічних розладів дитячого віку лежить мінімальна дисфункція мозку, що викликає затримку формування біоритмологічної організації процесів у корі головного мозку дитини. І порушення взаємодії між провідними відділами кори головного мозку, зокрема, між лобовими, скроневими та тім'яно-потиличними її зонами, призводить до затримки формування біоритмологічної організації, що є основною причиною появи різних патологічних симптомів РДУГ.
3. Безперечно, важливим буде також, катamnестичне дослідження через певні проміжки часу, для визначення стійкості результатів проведеної програми психологічного супроводу дітей з розладом дефіциту уваги та гіперактивністю.

Вказані побажання не зменшують цінності та загальної позитивної оцінки дослідження. Зміст дисертаційної роботи локалізовано в контексті анотації, яка відповідає основним положенням дисертації, а публікації достатньою мірою відображають результати дослідження.

Вважаємо, що дисертаційне дослідження Князева Владислава Михайловича «Психологічний супровід дітей з проявами розладу дефіциту уваги та гіперактивністю» відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року і може бути рекомендоване до захисту у разовій спеціалізованій вченій раді зі спеціальності 053 Психологія.

**Рецензент:**

**доктор психологічних наук, професор  
завідувач кафедри психосоматики  
та психології здоров'я  
факультету психології  
УДУ імені Михайла Драгоманова**

